

REGERINGSKANSLIET

Förbundsrep Jugoslavien (31)

322

Utrikesdepartementet

De mänskliga rättigheterna i Förbundsrepubliken Jugoslavien (Serbien-Montenegro)

1. Sammanfattning av MR-läget

Situationen vad gäller skyddet av de mänskliga rättigheterna i Serbien-Montenegro har konsoliderats sedan valet hösten 2000 och den påföljande demokratiseringsprocessen. Politisk repression och politiskt våld förekommer inte längre och ansträngningarna att ta demokratisk kontroll över statsapparaten fortsätter. Här har man kommit långt, men fortfarande kvarstår viktiga frågor. Bland annat har man ännu ej fullbordat reformerna av rättsväsendet, militären och polisen. Den jugoslaviska armén, VJ, styrs exempelvis formellt av ett högre försvarsråd, men i praktiken utan större civil insyn.

Betydande brister uppvisas fortfarande i samarbetet med Internationella krigsförbrytartribunalen i Haag (ICTY). Trots vissa ansträngningar från jugoslavisk sida under det senaste året, bland annat antogs en lag om samarbete med ICTY i våras, anser åklagarsidan det ej vara tillfredsställande. Bland tillkortakommandena nämns brist på politisk vilja dels att ge tribunalen tillgång till vissa militära arkiv, dels att lämna ut misstänkta krigsförbrytare. Inhemska åtal för krigsförbrytelser är sällsynta. ICTYs ordförande har nyligen begärt att FN:s säkerhetsråd skall ta sig an problemet, vilket är en allvarlig utveckling.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna

FRJ har i egenskap av en av successorstaterna till Socialistiska Federativa Rådsrepubliken Jugoslavien ratificerat samtliga centrala konventioner på MR-området. Ett undantag är det fakultativa protokollet om enskild klagorätt, vilket skulle möjliggöra för en enskild medborgare att föra talan inför FN:s MR-kommitté. FRJ har även tillträtt Europarådets ramkonvention om skydd för nationella minoriteter och förväntas bli medlem i Europarådet så snart som man har nått en överenskommelse mellan de båda delrepublikerna Serbien och Montenegro om en ny konstitution.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr

Det politiskt motiverade våldet som kännetecknade den förra regimen har upphört. Tortyr är förbjudet enligt lag och inga rapporter förekommer om systematiska övergrepp. Däremot kvarstår problemen med stundtals brutala polisgripanden mot gemene man, där offren inte sällan är romer. Ansträngningar att reformera polisväsendet har gjorts, men ännu finns exempelvis ingen utbildning för poliser i mänskliga rättigheter. Rapporterade fall av polisbrutalitet utreds sällan. Frågan om försvunna personer på såväl albansk som serbisk sida från Kosovo-konfliktens dagar är alltjämt aktuell, om än inte lika politiskt het som tidigare. Emellertid har de ca 200 albaner som fängslades under samma period och som varit föremål för mycken debatt och internationella krav släppts under våren 2002.

Förhållandena på fängelser har avsevärt förbättrats och MR-organisationer tillåts inspektera alla fånganstalter, men trängsel fortsätter att utgöra ett problem och OSSE rekommenderar i en rapport att procedurer och mekanismer inrättas för klagomål och inspektioner av fängelser samt att fängelsevakter utbildas i mänskliga rättigheter.

4. Dödsstraff

Dödsstraffet avskaffades i federal lagstiftning 1992 och även på delrepubliknivå, som en del av de jugoslaviska ansträngningarna att bli medlem i Europarådet, i Serbien i november 2001 och i Montenegro i juni 2002. Att notera är dock att Montenegro så sent som förra hösten dömde två personer till döden för mord.

5. Rättssäkerhet

Rättssäkerheten i Jugoslavien får beskrivas som låg mätt med europeiska mått. Domstolarna var redan på socialistisk tid föremål för påtryckningar och inflytande av politisk art, en tendens som fortsatte under 1990-talet. Sedan landets demokratisering under de senaste två åren har denna tendens minskat kraftigt.

Samtidigt kvarstår vissa problem med politisk inblandning i landets rättstillämpning. Domarlönernas låga nivå citeras ofta som en grogrund för korrup-tion. Anklagelser har även förekommit om att ledande politiker inom dagens demokratiskt valda ledarskikt på olika sätt försökt påverka rättsprocesser, t. ex mot anställda inom säkerhetstjänsten.

Ett ombudsmannainstitut är under utveckling i Förbundsrepubliken Jugoslavien, med bland annat rättslig rådgivning av OSSE-missionen i FRJ, Europarådet och UNHCHR.

Straffbarhetsåldern för barn är 14 år. Barn mellan 14 och 16 år döms dock aldrig till straff utan till vård. Även barn mellan 16 och 18 år skall dömas till vård, men vid allvarliga brott kan undantagsvis fängelse utdömas.

6. Personlig frihet

De senaste årens politiska förändringar har skapat en helt ny atmosfär för politiskt oliktankande. Rörelsefriheten får betecknas som total, och pass-handlingar kan erhållas utan andra problem än eventuella väntetider.

7. Yttrande- och mediafrihet mm.

Den tidigare statliga repressionen av media är nu borta, liksom den repression som rådde mot NGOs och politiska motståndsrörelser av olika slag. Förenings-, församlings- och religionsfrihet rådet, liksom yttrande- och tryckfrihet.

Emellertid förekommer rapporter om att regeringen fortsätter att försöka utöva inflytande över media, liksom att media utövar själv censur. Samtidigt visar de första rapporterna efter presidentvalet i Serbien hösten 2002 att medias rapportering varit objektiv och balanserad och inte, såsom vid tidigare val, uppmuntrat sk "hate speech".

8. De politiska institutionerna

Efter val till det federala parlamentet i september 2001 samt det serbiska parlamentet i december 2001 blev en koalition om 18 partier benämnd Serbiens demokratiska opposition (Demokratska Opozicija Srbje – DOS) statsbärande i Serbien samt för Serbien på federal nivå. Ledarna för de två klart största partierna i koalitionen Vojislav Kostunica (Serbiens demokratiska parti – DSS) samt Zoran Djindjic (Demokratiska partiet – DS) valdes/utsågs till federal president respektive serbisk premiärminister. Kostunica och hans parti DSS har sedermera lämnat koalitionen och konflikten mellan de två huvudaktörerna Kostunica och Djindjic har ökat. På den politiska scenen finns även ett "vänster"-nationalistiskt block bestående av makarna Milosevics socialistparti och vänsterparti samt högerextremisten Vojislav Seseljs radikala parti.

Sommaren 2002 uteslöts DSS parlamentsledamöter ur det serbiska parlamentet i ett förfarande som för närvarande är under utredning av OSSEs demokratiinstitut ODIHR. DOS-koalitionen är i fortsatt knapp majoritet gentemot den nationalistiska blocket.

På federal nivå samregerar DOS med hälften av taburetterna i en regering med den montenegrinska alliansen för Jugoslavien, vilken domineras av det montenegrinska socialistpartiet. Socialistpartiet är dock inte i regeringsställning i Montenegro, där i stället en självständighetsinriktad koalition styr under president Djukanovics s.k. demokratiska socialistparti.

Den 14 mars i år kom republikerna Serbien och Montenegro, under EUs och höge representanten Javier Solanas överinseende, överens om bildandet av en ny och lösare federation, i en sk principöverenskommelse. Enligt denna skall den nya federationen bestå i tre år för att därefter revideras. Det finns då möjlighet för Montenegro att välja att utträda ur federationen och därefter bli självständigt. Överenskommelsen skall efterföljas av en ny konstitution, och förhandlingar om denna dominerar den federala dagordningen helt för närvarande.

Den serbiska politiska dagordningen, illustrerad av valdebatten, är mer inriktad på de stora ekonomiska problemen landet har, reformtakten, anklagelser om korruption samt institutionella frågor.

Den politiska diskursen är numera i högsta grad pluralistisk, och de tidigare regeringspartierna under Milosevic tycks finna sig i sin oppositionsroll. Militären fortsätter att konsekvent hålla sig utanför inrikespolitiken. Regeringen är fortsatt försiktig vad gäller arrestering av jugoslaviska officerare och andra med militär anknytning misstänkta för krigsbrott, vilka alltjämt på olika sätt tycks skyddas av försvarsmakten.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Tidigare var diskriminering i arbetslivet högst frekvent och "rätt" politisk åsikt nästan en förutsättning för snabb karriär inom den offentliga sektorn. Detta förekommer såvitt ambassaden kan bedöma inte längre även om risken nu finns för motsatt trend, dvs diskriminering på arbetsplatsen av dem vars sympatier för den jugoslaviska oppositionen är kända.

Öppen diskriminering i arbetslivet på grund av till exempel kön, hudfärg eller religion, i meningen att den motiveras med ovanstående, tycks ovanlig. Emellertid utsätts kvinnor för diskriminerande behandling i arbetslivet, med bristande karriärutsikter till följd. En annan utsatt grupp med en särskilt besvärlig situation också i FRJ är romerna.

Arbetsveckan är 40 timmar. Genomsnittslönen ligger för närvarande på ca 150 euro i månaden, vilket sätter hårda gränser för befolkningens konsumtion. Arbetslösheten är för närvarande ca 30 procent i Serbien, men för första gången sedan krigens överstiger i år antalet med arbete de utan. Fackföreningar finns och får verka utan inskränkningar. Strejkrätt finns, dock med vissa inskränkningar. Tvångsarbete förekommer inte, ej heller barnarbete.

11. Rätten till bästa uppnåeliga hälsa

Hälso- och sjukvårdssektorn lider av den allmänna ekonomiska nedgång det jugoslaviska samhället har sett under den senaste tioårsperioden. I relativ

bemärkelse har hälsosektorn prioriterats och omfattar numera (inklusive militär och privat hälsovård) sex procent av arbetskraften och exceptionella 13-15 procent av BNP. Det är indikativt för den ekonomiska nedgången att tillgången till av staten subventionerad hälso- och sjukvård ändå är starkt begränsad, samtidigt som det finns gott om välutrustade privatkliniker för den minoritet som har pengar. Enligt WHO:s statistik över s.k Healthy Life Expectancy (DALE) Ratings kan den genomsnittliga jugoslaviska medborgaren räkna med att leva ett friskt liv fram till 66 års ålder, jämfört med exempelvis 73 år i Sverige och de flesta EU-länder samt 61 år i Ryssland. Statistik över barnadödlighet indikerar nivåer i klass med, eller något över, andra central- och östeuropeiska länder.

12. Rätten till utbildning

Skolgången i FRJ är obligatorisk och kostnadsfri upp till 15 års ålder. I praktiken måste dock alla köpa egna skolböcker. 80 procent av eleverna går vidare till den valfria fyraåriga gymnasieutbildningen, och 19 procent därefter vidare till högre utbildning. Elev-lärary ratio är i klass med OECD-snittet. Utgifterna för grundskoleutbildning som andel av BNP står inte i bjärt kontrast mot andra länder (Serbien använder ca 2 procent av BNP, Montenegro hela 3,7 procent, jämfört med exempelvis Frankrikes 2,8 procent eller Italiens 2 procent). I reda pengar uttryckt är det dock en markant lägre siffra jämfört med det sena åttio-talets Jugoslavien, då BNP var dubbelt så stor. Låga lärarlöner och eftersatt underhåll av skollokalerna inverkar menligt på utbildningens kvalitet.

Ingen skillnad finns mellan pojkars och flickors rätt till utbildning. Emellertid kan noteras att det är sällsynt att rom-barn slutför hela den obligatoriska utbildningen på 9 år.

13. Rätten till en tillfredsställande levnadsstandard

De allmänna livsvillkoren i landet är markant sämre än de var innan kriget i regionen bröt ut i början av 1990-talet, och åtminstone en femtedel av befolkningen får betecknas som fattig med internationella mått mätt. Särskilt svår är många av de 700 000 flyktingarnas situation. En liten elit, närstående Milosevic och det tidigare regerande socialistpartiet har gynnats kraftigt, genom tillgång till diverse handels- och tullprivilegier samt billiga krediter. Den nuvarande regeringen har genom införandet av en retroaktiv engångsskatt riktad mot denna krets i någon mån försökt skipa rättvisa härvidlag. Ett hot mot en rättvis fördelning av och tillgång till samhällets resurser är även den korruption som plågar hela regionen och där FRJ inte utgör något undantag.

14. Kvinnans ställning

Jugoslavien har undertecknat och ratificerat CEDAW, FN-konventionen mot diskriminering av kvinnor, men däremot inte Platform for Action från Peking 1995 eftersom landet då var uteslutet ut FN. Emellertid får efterlevnaden av

CEDAW anses vara dålig, även om diskriminering enligt konstitutionen är förbjuden.

Kvinnor har ett högst begränsat politiskt inflytande, vilket illustreras av att endast 12 procent av de jugoslaviska parlamentsledamöterna är kvinnor. Den serbiska regeringen har endast en kvinnlig minister, medan de federala och montenegriska regeringarna helt saknar kvinnliga ministrar. I kommissionen som förhandlar fram den nya konstitutionen mellan Serbien och Montenegro är 100 procent män. Också i ekonomiskt hänseende kommer kvinnorna till korta – de utgör en större del av de arbetslösa, tjänar i genomsnitt 11 procent mindre än män och har en väsentligt lägre andel av egendomsmassan registrerad i sina namn.

Våld mot kvinnor i hemmet, både i form av misshandel och våldtäkt, är vanligt men anmäls sällan i den patriarkala miljö som Jugoslavien är. Sedan i början av året faller dock våld i hemmet under allmänt åtal, under egen rubrik, vilket det inte gjorde tidigare. Även på den politiska sidan kan framsteg märkas. En ny lag har antagits som påbjuder att en tredjedel av kandidaterna på vallistorna vid kommunala val skall vara kvinnor. Detta resulterade exempelvis i 25 procent kvinnor i de lokala församlingarna efter de lokalval som hölls i södra Serbien sommaren 2002.

Människohandel, sk trafficking, är ett problem i Serbien och Montenegro, likväl som på övriga västra Balkan. Serbien är framför allt ett transitland, men även ursprungsland och destination för offer för människohandel. Gränspolis medverkar till handeln och tar bland annat emot mutor för att släppa in kvinnor illegalt i landet. Regeringen erbjuder bristfälligt skydd för offer för människohandel, men har under de senaste två åren börjat agera genom kampanjer och arbetsgrupper centralt. OSSE-missionen i Serbien har en särskild rådgivare för människohandelsfrågor.

15. Barnets rättigheter

Den internationella barnkonventionen är inkorporerad i nationell lagstiftning, men barnen har i dagens jugoslaviska verklighet en i de flesta avseenden sämre tillvaro än sina jämnåriga i slutet av 80-talet. Gatubarn och barnprostitution förekommer, men är inte utbrett. Barnsoldater förekommer inte, och inte heller barnarbete i någon systematisk utsträckning.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Det är numera svårt att tala om systematisk diskriminering från samhällets sida mot någon särskild befolkningsgrupp. Tidigare var Kosovoalbaner särskilt utsatta och föremål för en mängd formella och informella restriktioner såväl vad gällde yrken som fastighetsköp. Fortfarande har albaner i FRJ sämre tillgång till exempelvis kommunala arbeten och kommunal service, vilket är särskilt tydligt

i södra Serbien. Romerna, en annan utsatt grupp, är ofta illa sedda av befolkningen i övrigt och har en svår situation. Rassistiskt motiverade övergrepp får sällan ett rättsligt efterspel. Utvecklingen går emellertid mot utökade rättigheter och större jämlikhet. Under året har exempelvis en lag om nationella minoriteter antagits och ansträngningar görs i bland annat södra Serbien att ge mer politiskt inflytande och bättre tillgång till samhällsliga resurser åt minoriteter.

17. Homosexuellas situation

Sexuell diskriminering är förbjudet enligt den jugoslaviska konstitutionen och ingen öppen diskriminering förekommer från myndigheternas sida. Emellertid är macho-kulturen utbredd och intoleransen mot homosexuella förhållandevis hög i Jugoslavien.

18. Flyktingars rättigheter

Statistik från 2001 anger att 380 000 flyktingar från Kroatien och Bosnien-Hercegovina samt ytterligare ca 230 000 serber och romer från Kosovo befinner sig i FRJ. Återvändandet går långsamt och man beräknar att majoriteten av flyktingarna inte avser att återvända till sin ursprungliga hemvist. UNHCR arbetar aktivt med flyktingproblematiken och ett fungerande system för omhändertagande av flyktingar, lett av en serbisk flyktingkommissarie, finns. Flyktingar behöver sedan 2001 inte avsäga sig sitt tidigare medborgarskap för att erhålla FRJ-medborgarskap.

19. Funktionshindrades situation

Funktionshindrade i FRJ lever antingen isolerade i sina hemmiljöer eller på institutioner av olika slag. Funktionshindrade människor förekommer även i gatubilden, mestadels i form av numera talrika tiggare såsom krigsinvalidier och barn med missbildningar. Infrastrukturen är sällan eller aldrig anpassade till funktionshindrades behov.

20. Oberoende MR-organisationer

Det finns ett stort antal oberoende MR-organisationer, varav många erhåller stöd från Sverige. De viktigaste är Helsingforskommittén, Humanitarian Law Centre samt Belgrade Centre for Human Rights. De får anses ha relativt god tillgång till beslutsfattarnas uppmärksamhet, inte minst tack vare tidigare stöd till och kontakt med många av dagens ministrar under den tid då dessa var en hårt ansatt politisk opposition.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

UNHCHR är representerat i FRJ genom sitt permanenta kontor och har en omfattande fältverksamhet. OSSEs mission till FRJ är också etablerad sedan ett par år tillbaka och genomför omfattande aktiviteter på bl.a MR-området och åtnjuter högt anseende. Även Europarådet har ett kontor i Belgrad.

